

5. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учебн. пособ./К.К. Платонов. — М.: Высш школа, 1991. — 175 с.
6. Селевко Г. Технология саморазвития личности школьника/Г. Селевко, В. Журавлев//Школьные технологии. — 2002. — №3.
7. Чернишова В.М. Личностно ориентированные технологии развития самостоятельности подростков в дополнительном образовании: дис... канд. пед. наук: 13. 00. 02./Валентина Михайловна Чернышова. — Челябинск. — 2004. — 184 с.

В статье рассматривается проблема разработки и реализации педагогических технологий как одно из условий эффективности воспитания самостоятельности учащихся школ-интернатов.

Ключевые слова: самостоятельность, педагогические технологии, самосознание, воспитательная деятельность, школа-интернат.

The article deals with the pedagogical conditions for educating socially mature senior pupils at comprehensive boarding schools — organization of social and cultural activities to form social experience.

Keywords: independence, pedagogical technological, self-knowledge, educational activity, boarding school.

УДК 371.311-053.66.

Н. В. Сергеева, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ В МАЛИХ ГРУПАХ ШКОЛЯРІВ

Розкрито поняття «взаємодія», основні характеристики взаємодії молодших підлітків у малих групах школярів.

Ключові слова: взаємодія, молодші підлітки, мала група.

Взаємодія особистості з оточуючими є важливим фактором її соціального становлення. Становлення і розвиток особистості пов'язаний не тільки з прийняттям суспільних ролі та функції, норм та правил поведінки, але і з формуванням вміння будувати відносини з іншими. Відносини з однолітками в підлітковому віці набувають особливо важливого значення. Взаємодія підлітків часто обмежено одним класом. Характер цієї взаємодії впливає

на процес оволодіння ним соціальними цінностями. Реалізація соціальних функцій в майбутньому залежить від того, наскільки успішно у дитини налагоджена взаємодія з оточуючими. Тому актуальним є вивчення процесу взаємодії підлітка та його соціального оточення.

Кожному віковому періоду властиві свої протиріччя. Тому, залежно від результату їх розв'язання формуються якості особистості, властивості, особливості характеру. Підлітковий вік — один з найскладніших періодів розвитку особистості. Так для підліткового віку характерні самовизначення, формування цілісного і цінного «Я».

У соціальному плані підліток залишається школярем, але спостерігається мотиваційний вакуум: старі мотиви молодшого школяра зруйновані, а нові ще не сформовані [7, с. 43].

Підліток знаходиться під впливом двох суперечливих тенденцій. Одна — це встановлення тісних міжособистісних контактів, підсилена орієнтація на групу, а інша — зростає самостійність, ускладнюється внутрішній світ, формуються особистісні властивості.

Підлітковий вік — кризова стадія розвитку особистості. Підліткова криза виражається у специфічних поведінкових реакціях, а саме: реакція емансипації, групування з однолітками, захоплення, реакції, що обумовлені сексуальними потягами, формуванням самосвідомості [5, с. 26].

Одна з реакцій підліткового віку — реакція групування з однолітками. Головна особливість підліткового віку — підвищений інтерес до спілкування з однолітками, орієнтація на вироблення групових норм і цінностей. Спілкування з однолітками — важливий канал соціалізації підлітка. У спільних іграх та інших формах спілкування у дитини виробляються та апробуються навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні, завойовувати авторитет і займати бажаний статус. У групі однолітків ефективніше відпрацьовується самооцінка підлітка. Якщо підліток схильний відкидати критику дорослих, то думку однолітків про себе він, безумовно, цінує.

Така потреба досягає апогею у підлітковому віці. Прагнення до групування носить інстинктивний характер. Спілкуючись з однолітками, підліток одержує необхідні знання про життя, які з тих

чи інших причин не можуть дати дорослі. Тільки тут він може виступати як ведучий та ведений, командир та підлеглий, вчитель та учень. Важливою формою міжособистісних відносин є дружба. Її цінність у підлітковому віці полягає в тому, що вона служить і школою саморозкриття, і школою розуміння іншої людини. У дружбі з однолітками формуються такі необхідні соціальні якості, як колективізм, самопожертва, почуття спільності, відповідальність перед іншими [2, с. 47].

Підлітки одночасно належать до багатьох соціальних груп. У них вони формуються, розвиваються, спілкуються і взаємодіють з іншими. У груповій взаємодії відбуваються становлення та самореалізація особистості підлітка.

До проблеми взаємодії школярів звернені роботи багатьох вчених (Л. Байборода, Н. Обозов, Ф. Фрадкін та ін.), які фіксують ряд характеристик взаємодії.

Взаємодія в загальному розумінні є взаємна дія речей один на одного. Будь яке явище можна зрозуміти у взаємодії з іншими явищами.

У сучасних дослідженнях взаємодія визначається як «процес взаємного впливу людей на свідомість і поведінку один одного, в процесі якого відбувається взаємне погодження дій, завдяки чому можлива нормальна діяльність соціальної групи» [6, с. 294].

У загальному значенні під взаємодією розуміють сукупність процесів життєдіяльності, до яких включена людина і суттєвою характеристикою є зміна взаємодіючих сторін у результаті взаємних впливів. При цьому будь-яка предметна діяльність людини, групи є взаємодією. В більш вузькому значенні взаємодія розуміється як соціальні відносини між людьми, соціальними групами [1, с. 7].

Розрізняють два загальні типи взаємодії: співробітництво та суперництво (конкуренція). Співробітництво розуміють як взаємопов'язані дії індивідів, спрямовані на досягнення загальних цілей, з обоюсторонньою вигодою для взаємодіючих сторін. Взаємодія на основі суперництва включає намагання випередити прагнення до ідентичних цілей.

Існують два рівні дослідження взаємодії: мікрорівень та макрорівень. Взаємодію людей один з одним у парах, малих групах

або міжособову інтеракцію (від англ. interaction — взаємодія людей у групі, суспільстві) вивчають на мікрорівні [9, с. 84].

Наступні компоненти взаємодії виокремлює Н. Обозов: взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємовідносини, взаємні дії, взаємовплив.

Від взаєморозуміння один одного залежить об'єктивність їх взаємоінформованості.

Всебічне взаємопізнання визначає успішність взаєморозуміння. Взаєморозуміння має наступні характеристики:

- схожість суджень взаємодіючих сторін;
- розуміння індивідуальних особливостей один одного, мотивів поведінки;
- схожість поглядів, цінностей;
- взаємна самооцінка можливостей та здібностей;
- прийняття ролей, по відношенню один до одного [8, с. 69].

При встановленні взаємовідносин важливу роль грає міжособистісна привабливість. Стійке переживання позитивних установок по відношенню до привабливості особистості переходить у готовність до певного типу взаємодії. Взаємовідносини певним чином пов'язані з поведінкою, певними взаємними діями.

Взаємні дії виявляються у спів дії (підтримка, дублювання, допомога), без дії (пасивна неучасть), протидії (зважання діям).

Важливою характеристикою взаємодії є взаємовплив — зміна поведінки, думок, почуттів у учасників взаємодії. В основі даного процесу закладений механізм наслідування, навіювання, комфортності. Міра взаємовпливу школярів залежить від характеру взаємовідносин: якщо встановлені позитивні відносини, то вони швидко піддаються взаємовпливу і легше приходять до згоди з спірних питань.

Також взаємодія має свої особливості, обумовлені соціальними та психолого-педагогічними факторами.

Взаємодія школярів здійснюється в процесі їх соціального дозрівання. Школяр визначає свою соціальну роль головним чином своєю позицією саме в групі однолітків. Взаємодія здійснюється у школі та поза школою. У школі підліток включається у спільну діяльність. Система ділових відносин між учнями програмується педагогами. Система особистих відносин стихійна.

В класних колективах складаються неформальні мікрогрупи, що засновані на особистих симпатіях та інтересах [7, с. 145].

Неформальні об'єднання школярів діють, в основному, стихійно, іноді набуваючи асоціального характеру, не мають знань та досвіду спільної діяльності. Саме тому такі об'єднання не можуть формувати базові соціальні цінності.

У системі взаємодії підліток реалізує себе через різні соціальні ролі. Специфіка соціальної ролі визначається місцем, яке займає індивід в системі суспільних відносин та проявляється у ситуаціях взаємодії.

«Ніж більше ролей програє дитина у групі, тим більше вона соціалізується, набуває досвіду спілкування з іншими людьми, засвоює норми та цінності», — відмічає Ф. Фрадкін [9, с. 41].

Зміст взаємодії, її смислове навантаження розкриваються як на рівні окремих контактів так і в контексті спільної діяльності, тобто такої, яка реалізується разом з кимось. Так процес взаємодії — суттєва особливість спільної діяльності, основна ознака, в порівнянні з індивідуальною діяльністю. Діяльність є важливою характеристикою, що розкриває особливість та сутність взаємодії. Взаємодія немовби пронизує колективну діяльність, передбачаючи при цьому, що в ході спільної діяльності суб'єкти почергово та взаємно змінюють соціально-психологічні стани, цінності й наміри один одного.

У соціально-педагогічних дослідженнях визначають сукупність наступних ознак спільної діяльності:

- наявність загальних цілей для учасників взаємодії (спільна діяльність, як і інша форма кооперації, породжується необхідністю досягнення таких цілей, котрі недоступні окремій людині або досяжні частково; спільна діяльність є доцільною в тому разі, коли заздалегідь ставляться усвідомлювані цілі);
- учасники спільної діяльності, окрім індивідуальних мотивів, повинні мати спонуку працювати разом, тобто слід сформувати загальну мотивацію для досягнення мети;
- необхідне розділення єдиного процесу досягнення колективної мети на певні складові, тобто на окремі, але функціонально пов'язані сукупності дій, операцій та їх розподіл між учасниками взаємодії;

- об'єднання індивідуальних діяльностей, яке розуміється як утворення цілісності спільної діяльності і як сприяння виникненню взаємозв'язків і взаємозалежностей між учасниками цієї діяльності;
- погоджене, координоване виконання розподілених і об'єднаних індивідуальних діяльностей усіх учасників;
- необхідність в управлінні — потреба, внутрішньо притаманна спільній діяльності;
- наявність єдиного завершального результату, загального для учасників спільної діяльності;
- єдине просторово-часове функціонування учасників взаємодії [1, с. 17].

Дослідник Л. Уманський пропонує наступні форми організації спільної діяльності:

1. «Спільно-індивідуальна діяльність» — кожен учасник робить частину загальної роботи незалежно від інших.

2. «Спільно-послідовна» — загальна задача виконується послідовно кожним учасником.

3. «Спільно-взаємодіюча діяльність» — одночасна взаємодія кожного учасника з іншими [9, с. 57-58].

Разом з цим, важливою характеристикою взаємодії є спілкування (особливо з ровесниками). Потяг дітей до спілкування — природно зумовлене явище. Воно впливає на кожен аспект життєдіяльності особистості.

Підлітки прагнуть до взаємин із ровесниками. Стосунки з товаришами перебувають у центрі життя підлітка, багато в чому визначаючи решту аспектів його поведінки і діяльності.

Для підлітка важливо не просто бути разом з ровесниками, а посідати серед них становище, що задовольнятиме його. Для деяких це намагання може виражатися через бажання посісти у групі однолітків позицію лідера, для інших — бути визнаним, улюбленим товаришем, ще для інших — непорушним авторитетом у якійсь справі, але у будь-якому випадку є головним мотивом поведінки школярів. Саме невміння, неможливість досягти такого становища найчастіше є причиною недисциплінованості, навіть правопорушень підлітків, що супроводжується конфліктністю підлітків до підліткових компаній [3, с. 112].

Відзначимо, що спілкування і спільна діяльність — взаємопов'язані процеси. Різні характеристики спілкування залежать

від рівня розвитку та змісту спільної діяльності. Так комунікативні та інтерактивні процеси, що протікають у групі, можуть впливати на характер відносин у групі, обумовлювати ефективність групової діяльності. Таким чином, діяльність завдяки спілкуванню організовується, збагачується, виникають нові зв'язки та відносини [1, с. 11].

Спільна діяльність, в свою чергу, розуміється як діяльність конкретної групи. Групою є сукупність людей, які мають загальну соціальну ознаку, взаємодіють на основі неформальних або формальних зв'язків і виконують необхідну для суспільства функцію в загальній структурі суспільного розподілу праці та діяльності. Групи поділяють за кількістю індивідів (малі — великі), характером внутрішньої структури (первинні — вторинні), характером соціального статусу (вертикальні — горизонтальні), рівнем згуртованості, ступенем взаємодії членів (зовнішні — внутрішні), завданнями, які вони ставлять перед собою (формальні — неформальні), за культурологічними ознаками тощо [4, с. 151].

Вивченню малих груп в різних системах соціальних відносин присвячені роботи Г. Андреевої, О. Киричук, Р. Кричевського, Л. Фрідмана, А. Донцова та ін.

Зважаючи на основні характеристики груп, до малих груп можуть відноситись шкільні класні колективи і мікрогрупи всередині класного колективу.

У науковій літературі існує ряд визначень поняття малої групи, в яких підкреслюється та чи інша її риса. Тому при дослідженні малих груп варто зважати на їх загальні ознаки: належність до певної соціальної системи, чисельність, єдині орієнтації та цілі, спільна діяльність, наявність структури, наявність спільних норм. У загальному, малу групу визначають як спільноту, *яка об'єднує незначну кількість людей (до кількох десятків) на основі суспільних відносин у формі безпосередніх особистих контактів, реалізації певних суспільних зв'язків, стійкого спілкування, певних цінностей і норм поведінки*, які опосередковані спільною діяльністю. Малі групи поділяють на вже сформовані (групи високого рівня розвитку) і ті, що формуються (вони вже задані зовнішніми соціальними вимогами, але ще не згуртовані спільною діяльністю) [3, с. 243].

Досягнення спільних цілей — це те, що продукує взаємодія, об'єднуючи індивідів у малу групу.

Отже, взаємодія протікає у соціумі і виконує певні функції, а саме: включення особистості в систему соціальних відносин, засвоєння певних соціальних ролей, що реалізуються в різних сферах життєдіяльності. При цьому взаємодія може виникати стихійно або викликатися обставинами певного суспільства (спільні інтереси, діяльність). Результат такої взаємодії може бути як позитивним так і негативним.

Ми визначили основні характеристики взаємодії малої групи школярів. Взаємодія школярів протікає у навчально-виховному процесі і виконує певні функції: виховання та навчання. Ці функції реалізуються у навчальній, трудовій, спортивній, художній діяльності. У школі взаємодія спеціально організовується під керівництвом педагогів. На взаємодію підлітків впливають різні чинники: вікові особливості, організована спільна діяльність, характер спілкування у групі однолітків, неформальні об'єднання, навколишнє середовище та ін. Проте домінуюча роль належить групі, в якій перебуває підліток. У діяльності малих груп школярів процес міжособистісної взаємодії, підпорядкований загальним цілям.

Таким чином взаємодія підлітків у малих групах школярів — це фактор розвитку особистості в процесі засвоєння соціальних цінностей та соціальних ролей. Саме налагоджена взаємодія у групі відіграє важливу роль у формуванні підлітків. Спілкуючись з однолітками в процесі учбової, трудової, ігрової діяльності підліток засвоює суспільні норми та цінності. Група має навчити навичкам співробітництва та взаємодопомоги, гармонійної взаємодії. Тому важливим завданням досліджень є вивчення особливостей взаємодії особистості школяра молодшого підліткового віку та колективу, налагодження взаємодії у групі, створення умов, які б розкривали можливості підлітка, формували базові соціальні цінності.

Література:

1. Байборода Л.В. Взаимодействие в разновозрастных группах учащихся/Л.В. Байборода. — Ярославль: Академия развития, 2007. — 336 с.
2. Діти групи ризику: психологічні, соціальні та правові аспекти/[гол. ред. Т.М. Яблонська]. — К.: КМДА, Служба у справах неповнолітніх, 2001. — 192 с.

3. Донцов А. И. О понятии группы в социальной психологии/А.И. Донцов//Социальная психология: Хрестоматия/[сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая]. — М, 2003. — 456 с.
4. Енциклопедія освіти/[гол. ред. В. Г. Кремень]. — К.: Хрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості: [науково-метод. посібник] С. Г. Карпенчук — К.: ІЗМН, 1998. — 216 с.
6. Комаров М. С. Введение в социологию: [ученик для высших учебных заведений]/М. С. Комаров. — М.: Наука, 1994. — 327 с.
7. Кон И. С. Ребенок и общество (Ист. — этногр. перспектива)/И. С. Кон. — М.: Наука, 1988. — 269 с.
8. Обозов Н. Н. О техкомпонентной структуре межличностного взаимодействия Н. Н. Обозов//Психология межличностного познания/[под. ред. А. А. Бодальова]. — М.: Педагогика, 1981. — 175 с.
9. Фрадкин Ф. А. Вопросы формирования и воспитание ребенка в группе: [метод. пособие]/Ф. А. Фрадкин. — Владимир: ВГПИ, 1972. — 203 с.

Раскрыто понятие «взаимодействие», основные характеристики взаимодействия младших подростков в малых группах школьников.

Ключевые слова: взаимодействие, младшие подростки, малая группа.

Devoted the concept «interaction» and the basic characteristics of interaction of young teenage age entering in small groups of schoolboys.

Keywords: interaction, young teenage, small group.

УДК 371.132

О. М. Ткаченко, м. Кіровоград

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті висвітлюється проблема трактування етнопедagogічної компетентності як важливого для сучасного фахівця в галузі освіти виду про-